

Duray Miklós önéletírása és a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága

A magyar sajtóban évekig le sem lehetett írni Duray Miklósnak, a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága létrehozójának, a szlovákiai magyarság élő lelkiismeretének a nevét. Ha erre mégis sor került, az csak olyan pejoratív értelemben történhetett, mint amikor Hajdú János az Élet és Irodalom hasábjain 1983-ban megírta „Utószó egy előszóhoz” című hírhedt cikkét. A szerző — az Aczél-féle kultúrpolitika szolgálatában közreadott filippikájában — egyfelől Duray Miklósnak a *Kutyaszorító* c. önéletrajzi kötetét támadta, másfelől félreérthetetlen hevességgel és hangsúllyal rontott neki Csoóri Sándornak, aki a műhöz írt előszavában joggal bírálta a nemzetiségi kérdés kezelését a „létező szocializmus” országaiban. A Hajdú-cikk megjelenésének következményei ismertek: Csoóri Sándor az előszó miatt szilenciumban részesült, egyik láncszemként azoknak az adminisztratív intézkedéseknek, amelyekhez Csurka István elhallgattatása, a Tiszatáj és a Mozgó Világ elleni akciók is tartoztak.

Duray Miklóst a szlovák hatóságok két ízben is bebörtönözték: 1982-ben és 1984-ben. Mind a két esetben a nemzetközi tiltakozás következtében szabadulhatott ki pozsonyi vizsgálati fogságából, anélkül, hogy elítélték volna. Azóta Amerikát is megjárta, hogy eleget tegyen egyetemi meghívásoknak és végigjárja az amerikai magyarság jelentős településeit. Közben számos cikket és tanulmányt írt, és sikerült Püski Sándornál kiadatnia a *Kutyaszorító* második kötetét, valamint *Kettős elnyomásban* címmel megjelentetnie a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága tevékenységének tíz évét magába foglaló forráskiadványt. Mivel a két mű egyszerre látott napvilágot Püskinél a Hungarian Human Rights Foundation támogatásával, az alábbiakban együttesen mutatjuk be a Duray személye miatt egyébként is egymáshoz kapcsolódó munkákat.

Duray a mintegy 200 oldalas önéletírásában — amelynek java részét 1983-ban írta — főleg a vizsgálati fogságáról és a bírósági tárgyalásáról számol be.

Amikor 1979 júliusában lecsapott rá a rendőrség, éppen a később, 1982-ben Párizsban kiadott és „Szlovákiai jelentés a magyar kisebbség állapotáról” címmel ismertté vált kismonográfiáján dolgozott. Ezt szakította félbe a nyo-

mozó eljárás, amely még hosszú ideig folytatódott, hogy végül is 1982-ben Pozsonyban letartóztassák és bíróság elé állítsák. Az ok: a Szlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság vezetőjeként különböző ellaborátumokat készít a szlovákiai magyar kisebbség helyzetéről, állapotáról. Duray tárgyalására Budapestről egy háromtagú írócsoport érkezik: Cseres Tibor, Csurka István és Mészöly Miklós. Maga Illyés Gyula is tollat ragad Duray érdekében. (A budapesti csehszlovák nagykövetséghez eljuttatott, többedmagával aláírt e tárgyú levelének másolatát becses dokumentumként őrzöm.) Végül is a nemzetközivé duzzadt ügy miatt Duray perét előbb felfüggesztik, majd a vádlottat az eljárás lefolytatása nélkül szabadon engedik.

Ez a rövid, vázlatos összefoglalása a Duray-ügynek, amelyről a *Kutyaszorító* második része szól. A szakképzettségét tekintve geológus szerző már az előző kötetében és a kifejezetten irodalmi jellegű *Tegnap alighanem boldogombát etettek velünk* c. munkájában is bizonyítékát adta irodalmi vel-leitésének. A *Kutyaszorító II*-nek azonban a legnagyobb értéke az a mód, ahogyan a szerző leleplezi egy posztszotalinista — szlovákiai — belügyi hatalom mechanizmusát és az állampolgáraival — különösen, ha azok magyarok! — szemben alkalmazott módszereit. Ha elolvassuk, miképpen zajlott le az ügy előzménye, majd maga a per, akkor sok hasonlóságot állapíthatunk meg az egész kelet-európai régió országainak belügyi apparátusaira jellemző módszerek között. Sőt: a Duray Miklóssal szemben alkalmazott pszichiátriai vizsgálat félelmetesen hasonlít a Szovjetunióban ugyanazokban az években alkalmazott gyakorlathoz.

Durayban azonban a szlovák belügyi hatóságok emberükre leltek, akinek nem csupán a kisujjában vannak a csehszlovákiai magyar kisebbségre vonatkozó sérelemanyag tényszerű adatai, hanem szinte jogászi felkészültséggel állt nyomozói és bírái elé, és bebizonyította, hogy a vele szemben is alkalmazott eljárási gyakorlat csak a monolitikus politikai-hatalmi rendszer hegemoniáját hivatott védeni, és így teljes mértékben figyelmen kívül hagyja az emberi jogokat, nem szólva a nemzeti kisebbségek kollektív jogairól.

A pszichiátriai vizsgálaton — ami megelőzte Duray letartóztatását — a doktornő, jellemző módon, a következő kérdéseket tette fel neki:

„Nem gondolja, hogy azért rosszabb a magyar kisebbség helyzete, mert ellenségesen viselkedik a szlovákokkal szemben?”

„Tud arról, hogy a szlovákiai magyarok nem hajlandók szlovákul beszélni?”

„Az itteni magyarok sokszor úgy viselkednek, mintha Magyarországon él-nének. Miért nem veszik tudomásul, hogy ez Szlovákia, és itt nem maguk az urak?! Ismerek én rendes magyar elvtársakat is, azoknak szlovák iskolába járnak a gyerekeik.”

Hosszú előzmények, lélektani „hadviselés” után került sor az 1982 júniu-sában tartott házkutatásra, amikor is a megtalált dokumentumok — jogvédő tevékenységének bizonyítékai — alapján a politikai rendőrség nyomozó osz-tálya vádindítványt adott ki ellene. Ez jogalapot teremtett arra, hogy a nyo-mozás lezárásáig (illetve letartóztatásáig) állandóan ellenőrizhessék hollétét. A Belügyminisztérium útlevélosztálya június végén bevonta útiokmányát. Augusztusi szabadságát is rendőri ellenőrzés „vigyázta”. Egyre jobban szűkült körülötte a világ, mígnem 1982. november 10-én becsukódott mögötte a rend-őrségi fogda ajtaja.

A Duray elleni hajszában a szlovák belügyi hatóságok minden eszközt bevetettek. Ezek között talán az volt a legszomorúbb, hogy sikerült vele szembeállítani a szlovákiai magyar nemzeti kisebbség másik reprezentatív alakját: dr. Janics Kálmánt. Az üldözési mániában szenvedő orvos képes volt a vád tanújaként fellépni Duray ellen, és őt „hivatásos provokátor”-nek, valamint „páneurópai összeesküvő”-nek nevezni, aki „együttműködik a legsötétebb elemekkel”. Janics ennek során a magyarországi csoport tagjait is megnevezte: Benda Kálmán, Jeszenszky Géza, Törzsök Erika és Vigh Károly személyében! Ehhez — úgy vélem — szükségtelen kommentárt fűznöm!

A városi bíróság 1983. február 1-jén megtartott zárt ülésén úgy döntött, hogy a dr. Duray Miklós ellen a köztársaság felforgatásának büntette vádjában folytatott tárgyalást elnapolja. Duray a cellájában ugyan felkészült az utolsó szó jogán elmondandó beszédére is, amit sikerült megírnia, azonban a városi bíróságtól értesítést kapott, hogy a február 11-ére elnapolt tárgyalás időpontját törlik. Majd miután kérte vizsgálati fogsága megszüntetését, nagy meglepetésére a városi bíróság közölte vele: az 1983. február 22-én tartott zárt ülésén úgy döntött, hogy szabadlábra helyezi. Valóban: aznap hazaengedték. Igaz: még aláíratk vele egy kötelezvényt, hogy nem fog nyilatkozni a pozsonyi börtönviszonyokról... Százöt napig tartó „vizsgálati fogság” után szabadult.

Duray Miklós tevékenysége összeforrott a csehszlovákiai magyar kisebbség társadalmi jogvédelmével. Maga a Jogvédő Bizottság 1978 áprilisában alakult. Létrehozását annak köszönhetette, hogy a csehszlovákiai magyarság iskoláit ebben az időszakban a rohamos megszüntetés veszélye fenyegette. Ugyanis Szlovákia iskolaügyi minisztériumában az 1977—78-as években olyan tervet dolgoztak ki, amely — ha rendeletté vagy törvénné válik — rövid úton felszámolhatták volna a magyar nyelvű oktatást az ország összes magyar iskolájában. Duraynak és munkatársainak a fellépését nem csupán a környező országokban alakuló nem hivatalos polgárjogi csoportok, vagy a Charta '77 példája ösztönözte, hanem az a körülmény, hogy 1975-ben Helsinkiben Csehszlovákia is aláírta az európai biztonságról és együttműködésről elfogadott záróokmányt, amely az európai országokat az emberi, valamint a polgári jogok tiszteletben tartására kötelezte. A fenyegető iskolaügyi rendelkezések miatt felismerték azt a veszélyt, amely a magyar kisebbség mielőbbi elszlovákosításával járt volna.

Felhívásaik, állásfoglalásaik terjesztésében nagy segítséget kaptak a magyarországi demokratikus ellenzéktől, amely a szamizdat sajtójában — főleg a Beszélőben — közreadta ezeknek a dokumentumoknak egy részét. A szlovákiai magyarság körében természetesen csak nagyon korlátozott módon terjeszthették a Jogvédő Bizottság iratait. A Csehszlovákiában uralkodott ismert politikai viszonyok miatt a magyar kisebbség nyíltan nem mert szót emelni saját érdekei védelmében. Kivételt csak az 1984. évi tömeges tiltakozási hullám képezett, amikor a magyar iskolák pedagógusai, diákjai és a túlnyomóan magyar lakosú helységek lakossága felemelték a szavukat a magyar kisebbséget sújtó iskolaügyi törvénytervezet ellen. Gyengítette a Jogvédő Bizottság akcióit, hogy — egy-két esettől eltekintve — a Charta '77 nem foglalt állást a magyar kisebbség helyzetével kapcsolatban. Ugyancsak nehezítette a jogvédők tevé-

kenységét a többségi szlovák nemzet kebelében megnyilvánuló hol látens, hol agresszív magyarellenesség. Ráadásul, mivel a szlovák evangélikus egyház nyíltan is igyekszik felszámolni a magyar hívek közösségeit, elmondhatjuk, hogy Durayék jogvédő bizottsága rendkívül kedvezőtlen társadalmi-politikai közegben volt kénytelen végezni a tevékenységét.

A fent röviden felvázolt nehézségek ellenére a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága 1978-tól 1982-ig — az 1979-es rendőri beavatkozást is átvészelve — megszakítás nélkül dolgozott. Ebben a fontos időszakban mintegy 10 dokumentumot szerkesztett és juttatott nyilvánosságra. Csak az utolsó, a 10. dokumentumot érte „munka közben” a rendőri akció. Majd 1983-ban Durayék újrászervezték a jogvédelmet és megalakították a Szlovákiai Magyar Iskolák Védelmi Csoportját, amely — mint ismeretes — eredményesen működött a magyarellenes iskolaügyi javaslat visszavonása érdekében. Ezt követően megalakították a Jogvédő Bizottság (ún.) Információs Csoportját, miközben sikerült közelebbi kapcsolatba kerülniük a Charta '77 polgárjogi mozgalommal. E párbeszéd eredményeképpen 1986-ban elkészült a „Csehszlovákiai nonkonformisták az országban élő magyar kisebbség helyzetéről és a nemzeti-ségi kérdésről” c. antológia.

Ha végigtekintünk a *Kettős elnyomásban* címet viselő 527 oldalas testes köteten, az első benyomások is arról győzhetnek meg bennünket, hogy a Jogvédő Bizottság tevékenységének tíz évről (1978—1988) szóló dokumentumok egyben a csehszlovákiai magyar nemzetiség eme évtizedének legfontosabb forrásai.

A Jogvédő Bizottság kiadványait nem csupán a magyarság felvidéki ága iránti elkötelezettség jellemzi, hanem az egyes témákat illetően a legteljesebb tájékozottság és szakszerűség. Ha arra gondolunk, hogy Durayt ebben a munkájában a szlovákiai magyar értelmiség legjava segítette, akkor ez magyarázza a dokumentumok hitelességét. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az anyagok összeállítóinak munkájuk közben sok nehézséggel is meg kellett küzdeniük. Így pl. sok esetben csak rendkívül nehezen, vagy egyáltalában nem juthattak hozzá a hivatalos adatokhoz. Ennek ellenére impozáns adatbőség jellemzi a kötet anyagát.

A kiadvány első részében a már említett tíz dokumentum a szlovákiai magyar iskolák tervezett elszlovákosítása elleni tiltakozással, a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetéről a Charta '77 szóvivőjéhez eljuttatott két levéllel, a csehszlovákiai magyarságnak az emberi jogokra vonatkozó helyzetével, a madridi Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlethez 1980-ban eljuttatott beadvánnyal, a csehszlovákiai magyar szülőkhöz és pedagógusokhoz szóló felhívással, a csehszlovák politikai és kulturális élet képviselőihez intézett levéllel, valamint a csehszlovákiai magyar kisebbség állapotáról és helyzetéről készített két jelentéssel foglalkozik. A második részben találjuk a Szlovákiai Magyar Iskolák Védelmi Csoportjának 1983-ban és 1984-ben keletkezett dokumentumait. A harmadik rész tulajdonképpen kapcsolódik a Kutya-szorító II. kötetéhez, mert a Jogvédő Bizottság Információs Csoportjának ama dokumentumait tartalmazza, amelyek tájékoztatást nyújtanak Duray Miklós második vizsgálati fogságáról, 1984 októberéről. Megkülönböztetett figyelmet érdemel a kötet negyedik része, amely mintegy 58 dokumentumot tartalmaz, és a magyar kisebbség helyzetéről lezajlott magyar—szlovák—cseh párbeszéd

fordulóit öleli fel. Végül a függelékben találjuk azokat a sajtódokumentumokat, amelyek a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetével foglalkoztak.

Már az így felsorolt tartalomjegyzékből is kiderül, hogy a Jogvédő Bizottság — és személy szerint Duray Miklós — milyen behatóan és sokoldalúan foglalkoztak a csehszlovákiai magyar nemzetiség helyzetével. E rendkívül gazdag dokumentumanyagból mégis ki kell emelnünk a Jogvédő Bizottságnak a magyar iskolákért, az anyanyelvi oktatásért folytatott harc dokumentumait. Durayék ugyanis felismerték azt a tendenciát, amely a második világháború utáni években különösen, de még 1948 februárja után is azt célozta, hogy a magyar iskolahálózat fokozatos elsorvasztásával döntő mértékben hozzájáruljon a magyar nemzetiség asszimilálásához, erőszakos beolvasztásához. Ebben az összefüggésben kell fontosnak találnunk a Jogvédő Bizottság ama kezdeményezéseit, hogy megismertesse a Charta '77 szövívőivel, valamint általában a cseh és szlovák partnerekkel a magyar kisebbség helyzetét és sérelmeit. Ugyanis, ha figyelemmel kísérjük a pártállam lebontásának a folyamatát, a posztszocialista rendszerek közép-kelet-európai összeomlásának eseményeit, joggal reménykedhetünk abban, hogy a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság azzal a Charta '77-tel ismertette meg a magyar nemzetiség léte problémáit, amelynek belátható időn belül döntő szerep juthat Csehszlovákiában a masaryki humanizmus eszméin nyugvó jogállamiság és polgári demokrácia létrehozásában.

*

A fenti kiadványok ismertetésével kapcsolatban — a teljesség kedvéért — meg kell jegyeznünk, hogy a Hungarian Human Rights Foundation 1984-ben Amerikában néhány alapvető dokumentumon kívül megjelentette a magyar nyelvű oktatást veszélyeztető 1983-as törvényjavaslat elleni tiltakozás, valamint Duray Miklós ismételt: 1984. évi május 10-i letartóztatásával összefüggő nemzetközi tiltakozás dokumentumait. Mint ismeretes: a nagyméretű tiltakozás eredményeképpen végül is a csehszlovák hatóságok elálltak Duray bíróság elé állításától, és ismét szabadlábra helyezték.

VIGH KÁROLY

Mocsár Gábor: Minden időben

Ha csupán azokat a megállapításokat idézném Mocsár Gábor életírásának második kötetéből egy-két mondatos kommentárral, amelyek mellé olvasás közben — egyetértőleg — felkiáltójeleket róttam, vagy — kétségeimet kifejezve — kérdőjeleket rajzoltam, már akkor túllépném nemhogy egy recenzió, de még egy tanulmány szokásos terjedelmét is, mivel a könyv nagyobbik hányada nem magánkrónika, hanem köztörténet, ilyenformán mindenki számára hozzáférhető és sokféleképpen értelmezhető, magyarázható. Annál is inkább, mert az a bő évtized, aminek az eseményeit Mocsár felidézi, tele van tisztázatlan, sőt, ma még megválaszolhatatlan kérdésekkel. S nemcsak azért, mert a forrásértékű dokumentumok lappanganak vagy hozzáférhetetlenek,